

Филологический факультет

Г. В. Андрушчанка

Навук. кір. В. А. Ляшчынская,

д-р філал. навук, прафесар

ПРЫЁМЫ АФАРМЛЕННЯ ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Ідыяматызацыя як працэс утварэння новых адзінак мовы праз семантычнае абнаўленне свабодных спалучэнняў слоў нярэдка вызначаецца своеасаблівым падборам сваіх складнікаў, ці афармлення, у выніку чаго ідыёмы не толькі і не столькі называюць, колькі характарызуюць, ацэньваюць, выражаюць адносіны да названага. Такія адзінкі мовы характарызуюцца выразнай экспрэсіўна-эмацыянальнай афарбоўкай. Лінгвісты лічаць, што намінацыйная функцыя ідыёмаў «раствараецца ў экспрэсіўным, падпарадкавана яму» [1, с. 211]. Экспрэсіўнасць і эмацыянальнасць ідыёмаў дасягаецца самымі рознымі дадатковымі прыёмамі і спосабамі іх утварэння, якія служаць асаблівай выразнасці, вобразнасці выражэння і моцнага ўздзеяння пры ўспрыманні, эфектыўным спосабам запамінання. Аналіз фразеалагізмаў беларускай літаратурнай мовы, крыніцай якіх паслужыў «Слоўнік фразеалагізмаў» І. Я. Лепешава [2], дазваляе выдзеліць цэлую серыю прыёмаў афармлення.

Прыём рыфмавання, калі кампаненты ідыёмаў рыфмуюцца, у беларускай фразеалогіі выкарыстоўваецца найбольш, напрыклад: *абое рабое; ад варот наварот; крупіна за крупінаю ганяецца з дубінаю; з гразі ды ў князі; купіла прытупіла; курту з гурту; ні роду ні плоду; ні слуху ні духу; ні ў кола ні ў мяла; следам за дзедам і інш.*

Гіпербалічны прыём як перабольшанне сілы, памеру, якасці ляжыць у аснове ўтварэння многіх ідыёмаў, напрыклад: *валасы ўсталі дыбам; вароты пірагамі падпёртыя; варочаць горы; дзясятая (сёмая) вада на кісялі; за трыдзевяць зямель; жы вот да спіны прысох; зрабіць з камара каня; касы сажань у плячах; малако на губах не абсохла; мора на калена; страляць з гарматы на вераб'ях і інш.*

Прыём літоты як супрацьлеглы гіпербале займае нязначнае месца, але пры гэтым заўважаны ў групе ідыёмаў аб чалавеку малога росту (*ад гаршка паўваршк, ад зямлі не адрос, аршын з шапкai, кату па пяту*) і радзей чаго-небудзь (*капля ў моры*).

Прыём каламбуру, калі на першае месца выступае гульня праз кампанент ідыёмы, таксама нярэдка, напрыклад: *адправіць у Магілёўскую губерню; задаваць Храпавіцкага; замуж за пана Пясоўкага; цукар-мядовіч і інш.*

Прыём аксюмарана як спалучэнне неспалучальнага прадстаўлены адзінкава (*жывы труп і жывы нябожчык*), у параўнанні з антытэзай (*і нашым і вашым; ні жывы ні мёртвы і інш.*), *таўталогіяй* (*агарод гарадзіць; ад Адама; байдзі біць; гары гарам; жаваць жвачку; кроў ад крывы; масла масленае; не знай не ведай; у канцы канцоў і інш.*), *алітэрацыяй* ці *асанансам* (*ад Адама; куку ў руку; ліслівае цяля; мудрыкі на хітрыкі; навешванне латшы на вушы; цюха-мацюха; шур-мур і інш.*).

Названыя і іншыя прыёмы афармлення ідыёмаў беларускай мовы выяўляюць адну з важнейшых асаблівасцей гэтых адзінак мовы, роля якіх вобразна, выразна, дасціпна і запамінальна данесці нацыянальна-культурную інфармацыю.

Літаратура

1 Мокиенко, В. М. Славянская фразеология / В. М. Мокиенко. – Москва : Высш. школа, 1989. – 287 с.

2 Лепешаў, І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў: у 2 т. / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Беларус. энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – 2 т. : М–Я. – Мінск : Беларус. энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – 704 с.

В. А. Барадзін

Навук. кір. А. М. Ермакова,

канд. філал. навук, дацэнт

КАНЦЭПТЫ ЖЫЦЦЁ І СМЕРЦЬ У АПАВЯДАННІ МАКСІМА ГАРЭЦКАГА «РУСКІ»

У сучаснай навуцы ўсё часцей сустракаецца перакрываванне лінгвістыкі і літаратуразнаўства. Гэта звязана з працэсам вывучэння мастацкага тэксту з пункта погляду светабачання і светаўспрымання аўтара. Асновай для вывучэння моўнай карціны свету з'яўляюцца канцэпты. Пад канцэптам мы разумеем сукупнасць уяўленняў і асацыяцый, якія звязваюцца з пэўным словам і кансалідуюцца ў свядомасці чалавека. А мова з'яўляецца адным са спосабаў фарміравання канцэптаў у свядомасці чалавека. На прыкладзе апавядання «Рускі» М. Гарэцкага мы будзем разглядаць вербальную рэалізацыю канцэптаў *жыццё* і *смерць*.

Падчас чытання метадам суцэльнай выбаркі выпісваем словы, якія маюць у сваёй семантычнай структуры сему *жыццё* і рэалізуюць канцэпт *жыццё*: *хворы* (чалавек, жыццё якога ўскладнена хваробай) – «*А таму хвораму на грудзі салдату-беларусу, што прывезлі з аўстрыйскага фронту, болей выпадае ляжаць у бальніцы для нервовахворых, чым тут, у нас*» [1]; *нервовахворы* (чалавек, які жыве з нервовай хваробай); *гаротнік* (чалавек, які пастаянна жыве ў горы); *мука* (жыццё ў фізічных або маральных пакутах); *безнадзейнасць* (становішча ў жыцці, калі адсутнічае надзея; безвыходнасць); *боль* (жыццё з адчуваннем фізічнай або маральнай пакуты); *хвароба забірае* (гвалтоўна пазбаўляе чалавека нармальнай жыццядзейнасці) і інш.

ЖЫЦЦЁ, -я, н. Ажыўленне, праяўленне дзейнасці, энергіі [2, с. 252]. Канатацыя станоўчая. А вось у тэксце М. Гарэцкага лексема выяўляе адмоўную ацэначнасць, гэта добра відаць пасля поўнага аналізу кожнай лексічнай адзінкі.

Канцэпт *смерць* рэалізуецца з дапамогай наступных лексічных адзінак (якія маюць у сваёй семантычнай структуры сему *смерць*): *забіты* (чалавек, які сустрэў смерць. Яго забілі) – «*Забіты* яшчэ раз пацягнуўся, замкнуў паволі вочы і *быў гатоў*» [1]; *смяротная плячка* (выступае ў ролі паказчыка завяршэння жыцця – смерці чалавека); *забіць* (пазбавіць чалавека жыцця; амярціць яго).

Такое пашырэнне адмоўнай канатацыі лексічных адзінак, якія рэалізуюць канцэпты *жыццё* і *смерць* у творы, дапамагае зразумець задуму аўтара: паказаць цяжкасць жыцця і выбару падчас вайны.

Канцэптуальны аналіз мастацкага твора – задача вельмі няпростая. Аўтар у сваіх творах адлюстроўвае індывідуальную карціну свету. І мастацкі канцэпт, які базіруецца на этнакультурных уяўленнях, выступае таксама як сукупнасць моўных і ментальных структур мастацкага свету пісьменніка і адлюстроўвае індывідуальнае светабачанне.

Літаратура

1 Гарэцкі, М. «Рускі» [Электронны рэсурс] / М. Гарэцкі. – Рэжым доступу : https://knihi.com/Maksim_Harecki/Ruski.html. – Дата доступу : 01.04.2021.

2 Капылоў, І. Л. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / уклад. : І. Л. Капылоў [і інш.] : пад рэд. І. Л. Капылова. – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 2016. – 968 с.